

SUMERLİLER VE DİN

İsmail Kılıç KARAKUŞ

Sumerliler* yaklaşık olarak M. Ö. 3. binde Güney Irak'ın, Bağdat Basra arasındaki bölgeyi yurt edinmiş ve tarih boyunca büyük izler bırakmış küçük bir kavimdir.

Sumerliler tarihleri boyunca, yerleşme bakımından Kuzey Mezopotamya'ya dahi taşmamış, bütün Sumerlileri içine alan büyük ve birleşik bir devlet de kuramamışlardır.

Kendilerine verilen Sumer adı, Akkadca "Sumerû" deyiminden gelmektedir. Bunun Sumerce karşılığı Ki-en-gi(r) (Kengi/ Kengir)dir. Bu kelime ilk kez Uruk prensi Enşakuşanna (M.Ö. 2450) dönemine ait tabletlerde geçmektedir. Bu deyim coğrafi olarak Nippur çevresini belirlemişse de daha sonra Orta ve Güney Babilonya'nın tamamını içine almıştır. Daha sonra kitabelerde geçen ^{Lú} ki-en-ge-ra "Sumerin adamı" olarak çevrilmiştir.

Güney Mezopotamya antik yerleşmelerinde yapılan kazılar ve araştırmalar sonucunda Sumerlilerin buranın yerli halkı olmadığı ve buraya göç sonucu geldiklerini kesin olarak söyleyebiliyoruz. Ama göçlerinin tarihi ve geldikleri yer kesin olarak tespit edilememiştir.

Güney Mezopotamya'nın en eski kültürüne, seramiğin bulunduğu yerin adına göre "al-Ubeid Kültürü" denilmektedir. H. Frankfort'un bu dönem Sumerlilerin varlığından söz etmesine Emin Bilgiç kati bir şekilde karşı çıkar; Landsberger filolojik araştırmaları sonucu, Güney Mezopotamya'da Sumer

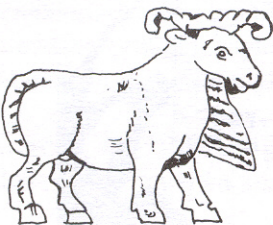
öncesinde yaşayan kavimleri "Proto-Fıratlılar" olarak adlandırmıştır. Bununla birlikte al-Ubeid seramiğinin Proto-Fıratlılara, Uruk seramiğinin Sumerlilere mal etmenin bilimsel destekten yoksun olduğunu ama Uruk IV tabakasından itibaren görülen yazının kesinlikle Sumerlilere ait olduğunu söylemektedir; sonuç olarak Sumerlilerin Güney Mezopotamya'ya girişi Uruk devrinin başı veya ortaları olarak tarihlendirmiştir.

Sumerlilerin geliş istikametini incelediğimizde, bu konuda araştırma yapmış bilimadamlarının değişik tezleriyle karşılaşırız:

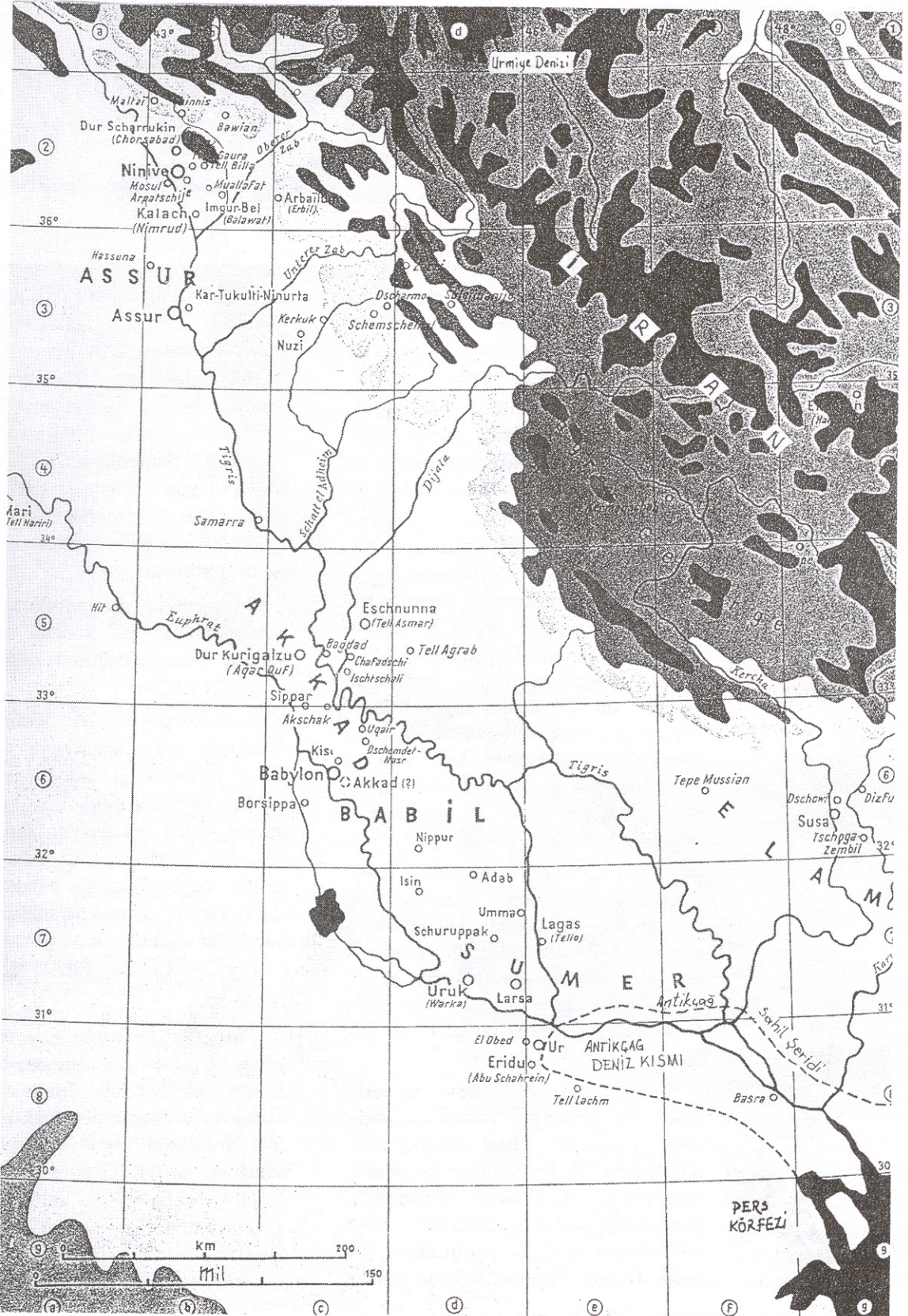
Sumerolog S. N. Kramer Sumerlilerin Mezopotamya'ya 4. binin ikinci yarısında geldiklerini ama anayurdlarının bilinmediğini, yalnız Sumer dilinin yapısı bakımından bitişken dil olmasının kendisine Ural-Altay dil gurubunu hatırlattığını ve bundan dolayı Hazar Denizi çevresi ile bağlantılı olabileceğini söyler.

Buna dayanarak Şemseddin Günaltay,

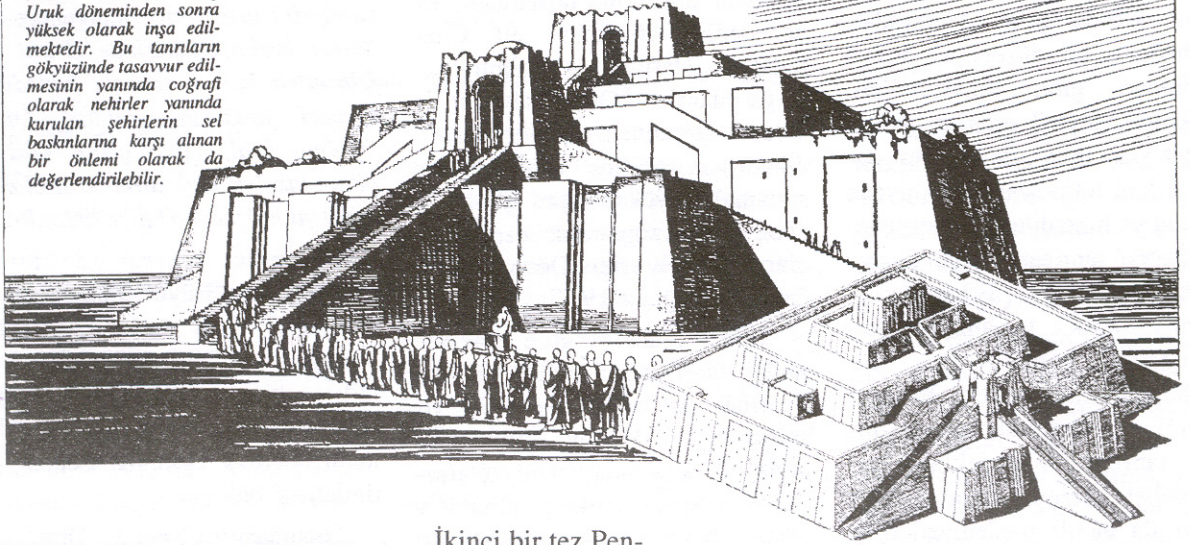
"Sumerler hakkında yeni tetkiklerin verimleri, bunların menşeinin Orta Asya'ya dayandığını kat'ileştirmiştir." demektedir. Sumer heykellerin üzerindeki giyisilerin soğuk iklim kostümü olduğunu söyler bununla birlikte maddencilikte ilerlemelerini, bitişken dil gurubundan olmalarını ve dini inançlarının naturizme dayanmasını örnek göstererek şu kesin (!) sonuca varır:

ARGOS
Gemileri

Ay Tanrısı Nanna'nın
Zigguratı (Ur)
Tanrıların evi olarak kabul
edilen mabedler dönemin
inanç sisteminin yanında
ekonomik sistemini de
elinde bulunduruyordu.
Kutsal mekanlar Geç
Uruk döneminden sonra
yüksek olarak inşa edil-
mektedir. Bu tanrıların
gökyüzünde tasavvur edil-
mesinin yanında coğrafi
olarak nehirler yanında
kurulan şehirlerin sel
baskınlarına karşı alınan
bir önemi olarak da
değerlendirilebilir.

"Cihanın dört bucağında ilk
Neolitik ve Eneolitik medeniyetleri
kurmuş ve yaşatmış olanlar,
Türklerin atalarıdır..." 7

Hrozný'e göre de Sumerlilerin menşei Orta Asya'dır ve İran ile Kafkasya üzerinden zaman farkıyla iki dalga halinde Mezopotamya'ya göç etmişlerdir. Bunlar sırasıyla al- Ubeid ve Uruk kültürlerini meydana getirmişlerdir. İran'daki Sumer izleri için Mallowan, Sumerlilerin taş ve kereste ihtiyaçlarını İran'dan temin ettiklerini, bunun sonucu olarak iki memleketin prehistorik ve protohistorik kültürleri arasında seramik, damga ve silindir mühür geleneklerinde tam bir akrabalığın meydana geldiğini söylemektedir. Mallowan'la birlikte Hrozný'nin tezine S. N. Kramer, A. Mortgart, G. Childe gibi akademisyenler karşı çıkmışlardır.

İkinci bir tez Pencap ve İndüs vadileridir. İndüs nehrinin batısındaki Belüciistan'da ve Rhana Ghandai'de bulunan seramikler de Güney Mezopotamya ile İndüs vadisinin bağlantısını ortaya koymaktadır. Bu konuya tüm araştırmacılar değinmiştir. B. Landsberger İndüs vadisinin kültürünün Sumer kültüründen daha geniş bir alanı kapsadığını ve şehirlerin yapısı ile diğer konularda da Sumer kültüründen üstün olduğunu söylemektedir. Bunun yanında İndüs kültürünün Er hanedanlar ve Akkad dönemiyle çağdaş olduğunu belirtir. Landsbergere göre Sumerlilerin belgelerinde geçen, ticari ilişkilerinin (Altın, kereste ve karneol taşı) olduğu bilinen Meluhha ülkesi İndüs bölgesinde olabilir. Sargon dönemi belgelerinde Meluhha'dan yola çıkan gemilerin

iç limana kadar geldiğini yazmaktadır. Arkeolojik bulgulara bakıldığında karneol taşının kendisine has süsleme motifleri yalnızca İndüs vadisinde bulunmaktadır. Sumerlilerin iskan izlerinin güneyden kuzeye doğru olduğunu, bunun Basra Körfezi üzerinden (Dilmun adası Sumer kültür alanındadır) olabileceğini anlatır ama bütün bu sonuçlar ışığında dahi, Landsberger iki kavim arasındaki ırk ilişkileri için kesin bir şeyler söyleyememektedir.

Kısaca bütün bu fikirler, arkeolojik çalışmaların ürünlerine dayanılarak ortaya atılan tezler, bizi tatminkâr bir sonuca götürememektedir. İnanyoruz ki gelecekte yapılacak bilimsel çalışmalar, bunların sonucunda elde edilecek bulgular bize bu konuda bilgi verecek ve Sumerlilerin menşeiini aydınlatacaktır.

Sumerlilerde Dini İnanç ve Ruhban Sınıfı

Sumerlilerin dini inancına baktığımızda, dinin polytheism/ çoktanrıcılık esasına dayandığını görmekteyiz. Taptıkları yüzleri aşan tanrıları, bağlı buldukları düzen fikrine göre, yarattıkları pantheon'da bir düzene ve sıraya koydukları gibi, fonksiyonları, mevkiileri, temsil ettikleri yerler ve şahıslar itibarıyla de bir dereceye tabi tutmuşlardır. Dünyada görülen ve hissedilen her nesnenin bir tanrısı/ tanrıçası vardı. Sumer pantheo'nunun Erhanedanlar çağında artık tamamıyla kurulduğunu görmekteyiz. Bu tanrılar sisteminin en belirgin özelliği anthropomorphisim'dir. Bütün tanrıların insan şeklinde tasvir edilişi Mezopotamya'yı diğer (Mısır da dahil) medeniyetlerden ayırdetmektedir. Tanrılar insan görüntüsünde, fakat ölümsüz ve insanüstü güçlere sahipti. İnsanlar gibi onların da çocukları ve eşlerinden oluşun bir aileleri vardı. Tanrılar da insanlar gibi sever, üzülür, kızar, kıskanır, kavga eder, kötülük yapar, hastalanır, hatta yaralanabilirlerdi. Bunu en iyi Er hanedanlar döneminde görmekteyiz. Yani tanrıların insani tasvirleri, Er hanedanlar sonunda, tasvirli sanat eserlerinde görülmektedir.**

Tanrılar aleminin, yeni Sumer pantheonu'nun sistemi, onbeş büyük kült şehrinin herbirinin kendi tanrısının bulunmasıdır. Bunlar dünya beyi, sular aleminin beyi, gök, güneş ve ay tanrıları, doğurucu büyük ana tanrı, çoban ve nebat tanrısı gibi ilahlardır. Bütün topraklar tanrılara aitti, (Mülkiyet ilişkileri Akkad döneminde yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır.) Mülki

ilahların mabedleri dahi 'kullarının' evlerine tepeden bakacak şekilde inşa edilmekteydi. Bu gelenek Geç Uruk döneminden itibaren görülüp, (Boyalı Mabed, Beyaz Mabed vd. görülen blokaj ve teraslama sistemi) Er hanedanlar dönemine taşınmıştır. Er hanedanlar dönemine ait Chafadschi/ Haffaci yerleşiminde açığa çıkarılan "Oval Mabed" in iç avlusunda bulunan en kutsal alanın dikdörtgen şekilde suni bir teraslama ile yükseldiğini görmekteyiz, bunu zigguratın başlangıcı olarak görebiliriz. Dönemin en önemli örneği ise Ur Zigguratıdır.

Sumer inancına göre tüm insanlar, tanrıların hizmetkârları idi; Tanrılar da onların hizmet ve çalışmalarına karşılık, beslenme, giyinip kuşanma ihtiyaçlarını temin ediyor, muhtaç oldukları adaleti sağlıyor, onları kendilerine düşman insanlara veya ejderlere karşı koruyorlardı. Tabi ki tanrılar yeryüzünde insanları yönetip, tüm bu sayılan işleri direk olarak kendileri yapmıyorlardı. Uruk döneminde rahip krallar ve Er hanedanlar sonlarında krallar bu işi seve seve üstlenmişlerdi.

Tabletlere baktığımızda:

'Ulu tanrı Gılgames'i en mükemmel şekle soktu. Bütün tanrılar, ona en iyi erdemleri vermek için birbirleriyle yarış ettiler. Güneş tanrısı ona, erdemini en yükseğini, yeraltındaki tatlısu okyanusunun tanrısı Ea, bilgeliği bağışladı'

Gılgames'i yarı tanrı- kral olarak görüyoruz (M. Ö. 2700) Bunun yanında Etana ve Kartal mitosunda, Kiş'in efsanevi kralı Etana'yı tanrının sürüsüne (insanlara) "çoban"lık yaparken görüyoruz.

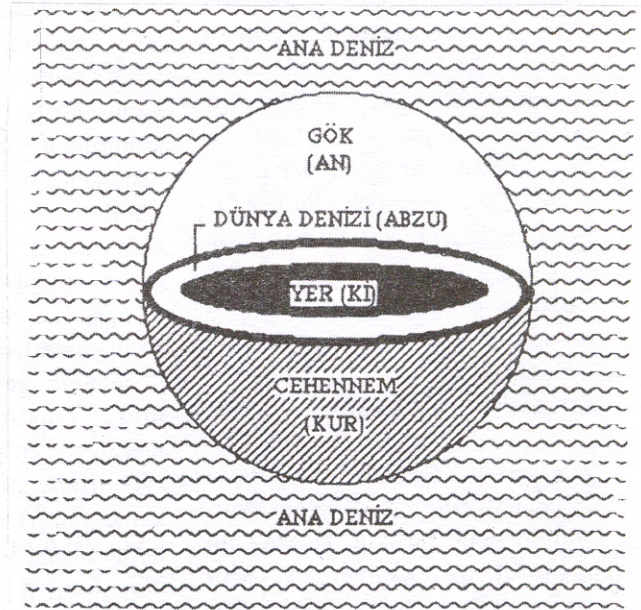
"Tufan öncesi zamanlara ait sürelerini araştırmış olduğumuz eski Sumer kralları listesinde Etana adı, felaketten hemen sonraki hanedanın kralları arasında görülür; Orada "Çoban kral, göğe çıkan kral ve bütün ülkeleri birleştiren kral olan ve 1560 yıl hükmeden" diye anlatılır."

Sumerliler evreni 3 kısma ayırıyorlardı, "Büyük Yukarı", Bunu tanrıların katı olarak tanımlayabiliriz; "Büyük Aşağı", bunu yeraltı dünyası "KUR" olarak açıklayabiliriz, bir de yeryüzü bulunur, burada Dilmun/ Cennet be-timlemesi bulunur.

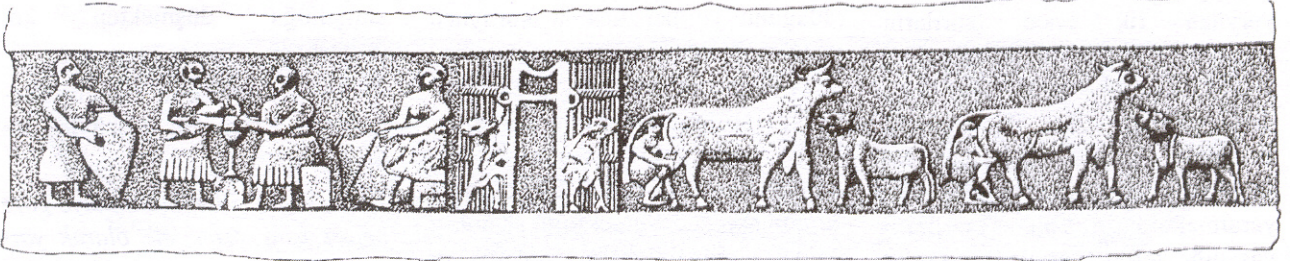
"İnanna'nın Yeraltı Dünyasına (KUR) Gidişi" ilahisinde:

"....."

İnanna büyük yukarıdan, büyük aşağıyı aklına koydu.

Sumerlilere göre dünyanın şeması

El Obeid dönemi mabed ekonomisini bizlere anlatan bu eser Ninhursag Mabedinde bulunmuş.

Hanımım, göğü bıraktı, yeri bıraktı,

yeralıtına indi o,

..... "

bu konu hakkında bize bilgi vermektedir.

Sumer dini inancında diğer önemli bir konu öteki dünya/ ahiret düşüncesidir. Stephen Lodonon'un 1919'da yayımladığı Universty Museum'a ait tablette, Kur, yeryüzü ile en eski deniz arasındaki boşluktur ve oraya ölümler gider denilmektedir. Tüm ölümler (Yeryüzü yaşamında iyi işler işlemiş olsun veya olmasın) oraya, özel bir sandalcının sandalı ile "İnsan Yutan Nehir"i geçerek varırlar. Burası ölümlerin yeri olmasına rağmen oradaki yaşamın canlı yönü de vardır. İnanna'nın yeralıtına inişi mitinde Kur'a "Dönüşü Olmayan Memleket" denilse de Gılgames mitinde Enkidu'nun yeryüzüne özel durumda çıktığı anlatılmaktadır. Kramer, yeralıtı dünyasını, dünyadaki yaşamın bir yankısı olarak değerlendirebilir.

Burada da görüldüğü gibi Sumer ahiret inancında büyük bir boşluk görmekteyiz. Herşeyin karıştıyla birlikte varolması gerekmektedir. Hatta Sumerlilerde evrenin tam ve iyi idare edilmesi için tanrıların koyduğu kural ve yönetmelikleri kapsayan me'ler listesinde de, doğruluğun barışın

yanısına yalancılık ve kavga da bulunmaktadır, yani iyinin karşısında kötülük de bulunmaktadır. Ama Sumerlilerde Cehennem (Arallu/ Aralli) inancının karşısına cennet konulmamıştır. Her ne kadar hükümdarlar yeralıtında, diğer insanlardan farklı yaşıyorlarsa da cehennemde bulunuyorlardı. Eğer insanlar öldükten sonra (dünyadaki yaşamları ne olursa olsun) idareciler, köleler, köylüler ve rahipler kısacası tüm toplum tabakaları cehenneme gidiyorsa idareciler ve yönetimi elinde tutan sınıf, halkları nasıl boyunduruğu altında tutabiliyordu?

Aslında Sumer inancında, cennet diyebileceğimiz, Dilmun olarak geçen, Enki'nin, eşi tanrıça Ninhursag'la birlikte yaşadığı, İran körfezinde ki Bahreyn adası olarak tanımlanan ada bulunmaktadır.

"Dilmun'da kuşlar ötmez, çaylak keskin çığlığını koyvermez,

aslan öldürmez, kurt kuzuyu kapmaz,

oğlak yiyen vahşi köpek bilinmez.

Orada güvercinler başlarını sarkıtmazlar,

gözü ağrıyan "gözüm ağrıyor" demez,

başı ağrıyan "başım ağrıyor" demez,

oranın yaşlı kadını "Ben yaşlı kadını" demez.

oranın yaşlı erkeği "Ben yaşlı erkeğim" demez."

Sumerolog M. İlmiye Çığ, tek tanrılı dinlerin kökenlerinin Sumer mitoslarına kadar dayandığını söyleyerek "Cennetten Kovulma " olayının Dilmun'da geliştiğini şöyle anlatmaktadır:

"Dilmun adında saf, temiz, parlak tanrıların oturduğu bir ülke var. Hastalık ölüm bilinmeyen yaşam ülkesi. Fakat orada su yok, su tanrısı, güneş tanrısına, yerden su çıkararak arasını tatlı su ile doldurmasını söylüyor. Güneş tanrısı söyleneni yapıyor. Böylece Dilmun meyve bahçeleri, tarlaları ve çayırları ile tanrıların bahçesi haline geliyor. Bu cennet bahçesinde yer tanrıçası 8 bitki yetiştiriyor. Bu ağaçlar meyvelenince bilgelik tanrısı Enki herbirinden tadıyor. Yer tanrıçası buna çok kızıyor ve Enki'yi lanetliyor."

Ama burası ne gökyüzünde ne de yeralıtındadır, insanların yaşadığı yeryüzündedir. Tüm dini inançlarda tanrılar gökyüzünde yaşarken, Sumerlilerde yeryüzünde yaşıyor. (Aslında hatırlanırsa, İnanna'nın yeralıtına inme mitinin başında, İnanna gökyüzünden geliyordu.) Başka bir tablet de:

"İnsanların henüz yaratılmadığında, Nippur şehrinde yalnız tanrılar otururdu." denilmektedir.

Ayrıca Sayın Çığ'ın araştırmasında da gördüğümüz gibi

yeryüzü ilk önce tanrıların yaşadığı bir mekandır. Ruhban Sınıfı başlığı altında da değineceğimiz gibi Enlil yeraltı kabuğunu kazma ile kırarak insanları tanrılara hizmet etmesi için yaratmaktadır. Yani tanrıların yaşadığı yerde (yeryüzü) insanlar yaratılıyor, ama buradan "yasak meyva"yı yiyen ve cezalandırılan bir tanrıdır. Tanrılar daha sonra insanların üzerinde tasavur ediliyor; gökyüzünde (Şamamu/ Anu).

Görüldüğü gibi Sumer'de her mitos birbiriyle çelişmektedir, bir hikayede anlatılanlar diğer bir hikayede geçersiz kılmıyor ve yerine yeni bir inanç getiriliyor. Bu belki de şehir devletleri ile bölünmüş Sumer'de her şehrin kendi tanrısı (Hatta Landesbarger makalesinde her kişinin kendine ait tanrısının

olduğunu ve her kişinin koruyucu meleğinin olduğunu söylemektedir.) olması ve yönetimi elinde tutan rahipler sınıfının her duruma göre bunları kendilerine göre yorumlamalarından doğan bir karmaşa bulunmaktadır. Sumer din adamları iktidarı elinde tutmak için anlattıkları hikayelerde (kıssalarda) realistik problemlere pek önem vermemişlerdir. Tanrıları ölümsüzleştirmişler ama yeri geldiğinde hastalandırıp, yaralayıp hatta daha da ileri giderek öldürmüşlerdir. Kuşkusuz Sumer din adamları çok tanrılı bir din sistemi içinde uyumsuzluk ve karşıtlığı yok etmek için çaba harcamamışlardır. Bizim düşünce sistemimize göre onları rahatsız etmesi gereken bir çok soruların akıllarına gelmemesi onları ruhen ve aklen herhangi bir

karışıklığa düşmekten korunmuştur.

Sumerlilerin dini inançları konusunu Kramer'in sözüyle bitiriyoruz:

"...elde edilen malzemeye göre onları asla sistematik olarak yazmamışlardır ve onlar hakkında ihtimal hiç bir zaman fazla bir bilgi edinemeyeceğiz."

Ruhban Sınıfı

Sınıflar, hayat tarzlarını, çıkarlarını ve kültürlerini diğer sınıflardan ayıran ve onları diğer sınıflarla karşıtlık içine koyan ekonomik şartların oluşmasıyla varolurlar. Bu anlamda, Sumer toplumundaki "Rahipler beyi" ve din adamlarını sınıf olarak adlandırıyoruz. Sumerliler döne-

Toplanan ürünün Tanrıça İnanna'ya (Mabedine) sunulmasını anlatan desen, Uruk vazosundan ayrıntı.

Tanrıça İnanna'nın mabedi ve onun sahibi olduğu hayvanları tasvir eden bir alabaster tekne (Uruk)

minde din adamlarının örgütlü bir yapı içinde idareyi elinde buldurmalarına karşın küçük mülk sahibi(?) köylüler, sınıf bilincinden yoksun, çıkar birliğinden ve ulusal çapta bir bağ düşüncesinden uzaktırlar. (Bu konu için G. Childe, Tarihte Neler Oldu adlı eser incelenebilir, s.72)

Dini incelerken belirttiğimiz gibi tüm insanlar tanrıların hizmetkârı idi. Bu konuda S. N. Kramer;

"Onlar insanların çamurdan ve bir tek amaçla yaratıldığına inanıyorlardı: Tanrıların rahatça ve engellenmeden tanrısal görevlerini yapabilmeleri, onlara yiyecek içecek ile başlarını sokacak bir bina hazırlamaları için yaratılmışlardır." demektedir.

Yaratılış destanında insan, yaratıcı tanrı Marduk'un özen göstermeden ağzından çıkıveren şu sözlerinden sonra yaratılmıştır: *"Tanrıların sırtındaki (çalışma) yük(ü) ona yüklensin ki tanrılar rahat nefes alabilsin."* Aynı görüş, Enlil'in, insanların yerden bitkiler gibi toprağı delerek çıkabilmelerini için, yerin kabuğunu bir kazma ile kırışını anlatan daha eski bir Sumer mitosunda da dile getirilmiştir. Öteki tanrılar Enlil'in çevresinde toplanır ve Enlil'den yer kabuğunu delerek çıkan

Sumer(li)ler arasından kendilerine serfler dağıtmasını isterler.

Sumerlilerde görüldüğü gibi insanlar sadece dini vecibelerini (ibadet, mabed inşaaı, kurban vs.) yerine getirmekle kalmayıp aynı zamanda üretim anlamında da tanrılara hizmet etmektedirler, yada ettiklerine inanmaktadırlar.

Sumer toplumunda, insanlardaki inanç, tanrılara hizmet etmeyi ve bu konuda tüm insanlar birbirine eşitti. Bu hizmet anlayışı, uygulamada iyi örgütlenmiş ve işbirliği içinde olan insanlardan oluşan toplulukları ortaya çıkarmıştır. Topluların şehirleşmedeki evrimine baktığımızda, başta konar göçer yaşayan ancak doğal koşulların zorlamasıyla bir araya gelmiş insanların oluşturduğu toplulukların şehiri oluşturduklarını görüyoruz. İlk toplumlarda özel mülkiyet çok azdı ama üretimin gelişmesiyle ve toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşmasıyla, toplum içinde güçlü bir merkezi yönetimi gerekli kıldı.

3. binde Sumer bütün ülkeye hakim olmak isteyen ve bu yüzden birbirleriyle devamlı mücadele halinde olan şehir devletlerinden oluşmaktaydı. Yazılı belgelerden incelediğimizde ilk başta tanrı adına şehri yöneten "ensi" adına rastlamaktayız. Ensi'yi "Tanrının Valisi" olarak çeviriyoruz. Bunun yanında

"mabed idarecileri" olan 'Sangu'ları görüyoruz, bunları Frankfort 'din adamı, rahip' olarak tanım-lamaktadır. Sonuç olarak yönetici başrahip olarak 'ensi'yi ve sanguların oluşturduğu rahipler sınıfını (Rahipler loncası, G. Childe) merkezi yönetimin başında görmekteyiz.

Bu dönemde ensilerin iki önemli işlevi bulunuyordu: artı ürünün yeniden bölüştürülmesini sağlamak ve sulama kanallarını işletmek. Şehrin toprakları, şehri yöneten tanrının malı idi; bu toprakların işletmesini denetleyen din adamlarıydı. Yani mabedler sadece dini tören ve ayin yapılan yerler değil aynı zamanda hükümlerlik merkezi, ekonomik işlevi olan ve mahkeme (adliye) hizmeti gören yerlerdi.

Güney Mezopotamya'nın zengin topraklarına sahip Sumerlilerin geçim kaynağı doğal olarak tarımcılıktı. Bunun için de toprağı dayalı bir yönetim biçimini görmekteyiz. Toprak üç bölümde incelenebilir: Birinci si toprağı yaklaşık 4/1 ini oluşturan 'nigenna' topraklarıdır. Bu topraklar 'ortak mülk' olarak adlandırılmıştır. Kur toprakları olarak adlandırılan ikinci bölüm, geçimlerini sağlamak için topluluğun üyelerine dağıtılırdı. Son olarak "Uru- al" topraklarını

görüyoruz, bunlar ürünün 6/1 inden, 3/1 ine kadar değişen bedel karşılığında kiralanan topraklardır. Bu kira bedelinin küçük bir bölümü gümüş olarak ödenmek zorundaydı. (Burası ekonomik anlamda önemli, çünkü ürünün değeri, değerli bir madenle ölçülebiliyordu) Toprakların ekilip biçilmesi için gerekli olan herşeyi mabed sağlıyordu ve ürünü de mabed alıyordu. Sonuçta herkes çalışıyordu ve üründen geçimini sağlayacak bölümü aileye veriliyordu. Buna dayanarak bazı bilim adamları yönetime 'Teokratik Sosyalizm' demiştir.

Tabletlerden öğrendiğimiz üzere Sumerlilerde savaş hallerinde toplanan meclisler bulunmaktaydı (birisi senato veya yaşlılar meclisi, ikincisi eli silah tutan gençler meclisiydi); bunlar yönetimde bulunmayıp, sadece savaş hallerinde toplanırlardı. Düşüncemiz şudur ki ekonomik gücü elinde tutan rahipler sınıfı savaş kararlarında etkindiler. Ekonomik olarak elde edilen ürün, artısını da getirecekti. Bu artı değer doğal olarak mabed girdisini elinde tutan rahipler sınıfının kullanımındaydı. Savaş için gerekli olan silah artı ürünle alınmalıydı. Bunun sonucunda yönetici rahipler ile savaş meclisleri arasında artı ürünün kullanımı için bir çatışma başlayacaktır. M.Ö. 2700 yıllarında (Er hanedanlar III) Sumer şehirlerinde, hakkında yazılı belgelere sahip olduğumuz tarihteki ilk iktidar mücadelesi Mezopotamya'da başlar. Eskiden savaş hallerinde yurttaşlar heyeti tarafından seçilen geleneksel savaş şefleri için kullanılan "lugal" adını alan yeni krallar, ileri gelen yurt-

taşları da yanlarına alarak tapınağa karşı, sonunda muzaffer çıktıkları bir iktidar mücadelesi başlattılar. Zaferi kazandıklarını mimaride önemli bir yer tutan mabedlerin yanında bu dönemde ortaya çıkan saraylarla da anlayabiliriz. Yazılı kaynaklara göre M.Ö. 2500- 2360 arasında Entemena, rahipler topluluğunun artmakta olan nüfuzuna karşı yoğun bir mücadeleye girmiştir. Ancak ruhban sınıfı tarafından devrilmiş ve 4. kral olarak Ugalanda tahta çıkmıştır. Onun da ardından tahtı gasbeden Urgakina büyük ölçüde tapınağın çevresinde örgütlenmiş, geleneksel ilişkilerin dışında yaşamakta olan şehirli kesimleri kraliyete bağlamayı hedefleyen toplumsal reformlar gerçekleştirmiştir. Urgakina kanunnamesinde, rahiplerle çatışmasını reformlarındaki şu maddelerde açık görmektedir:

..... *Rahip fakirin bahçesine (?) (artık) giremedi.....*

..... *Rahiplerin vergisini taşıyan görevliyi oradan uzaklaştırdım....*

Kramer bu konuda şunları söylemiştir:

"Emperyalist savaşlar ve kâr fetihleri yapıldı. Krallar orduyu güçlendirmek, silah ve malzeme temin etmek için, bireylerin şahsi haklarını çiğnemeyi ve mabede ait malları kullanmayı gerekli buldular. Savaşların etkisi altında bu krallara karşı çıkan olmadı."

Sonuç olarak Sumer toplumu dine dayalı yönetim biçiminden, savaşlarda toplanan meclislerin rahiplerle olan ekonomik çatışmaları sonucu monarşik yönetim biçimine Er hanedanlar sonunda geçmiştir. Ancak şunu da kabul etmek zorundayız ki din hiçbir zaman var olan gücünü kaybetmemiştir.

* Sumerolog Emin Bilgiç makalesinde (Bkz. Bibliyografya) Akkadcadan gelen mat Sumeri kelimesinin "Sumer Memleketi" olarak çevrilebileceğini ve Akkadca Sumeru/ Sumeraiu-Sumera kelimelerinin tam anlamının Sumerliler olduğunu söylemektedir.

** Tanrıların insani özelliklerle tasvirlerini dönemin eserlerinden "Akbabalar Steli"nde Ningirsu tasvirinde ve adak levhalarında libasyon sahnelerinde görmektediriz. (Bkz. Anton Moortgart, Die Kunst des Alten Mesopotamien, I Sumer ind Akkad- Du mont Buchverlag, Köln/1982 (s. 81. 82. 83. 91 - Tf. 116, 117, 120)

Bibliyografya

S. Noah Kramer, Tarih Sumer'de Başlar, TTK Basımevi, Ankara/1990

S. Noah Kramer, From the tablets of Sumer, Colorado/1956, s. 172-173

Benitto Landsberger, Sumerlilerin Kültür Sahasında Başarıları", DTCF Dergisi, 1954

Benitto Landsberger, "Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu", DTCF Dergisi, 1943-45, sf. 419-429

Benitto Landsberger, Gilgameş Destanı, MEB Yayınları, (Çev. M. Ramazanoğlu) İstanbul/1993, s. 19

Emin Bilgiç, Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri, Ayrıbasım.

Kadriye Yalvaç, Sumerliler ve Sumerce, Ayrıbasım.

M. İliye Çığ, "Kutsal Kitapların Sumer'deki Kökleri", Bilim ve Ütopya, Mart/1995, S. 9, sf. 9

M. Tosun, K. Yalvaç, Sumer, Babil, assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı" TTK Yayınları, Ankara/1989, s. 25-27

A. Falkenstein, Das Sumerische, Leiden/ 1959, s. 15

M.E.L. Mallowan, Early Mesopotamia and Iran, London/1965, Thames and Hudson, s. 421

Jacopsen Thorkild, The Sumerian King List, University of Chicago/1939, s. 77-85

Gordon Childe, Tarihte Neler Oldu?, Alan Yayıncılık, İstanbul/1990

Joseph Campbell, Doğu Mitolojisi (Tanrının Maskeleri), İmge Yayınevi, Ankara/1993, s. 115

Henri Frankfort, Uygarlığın Doğuşu, İmge-Verso Yayınları, Ankara/1989, s. 100

Journal of Near Eastern Studies, C. V, s.13

M. Şemseddin Günaltay, Yakın Şark, TTK Basımevi, Ankara/1987 (2. Basım), s. 200-202